

ТЕМАТИКА ТА ПРОБЛЕМАТИКА РОМАНУ МИХАЙЛА ШМАЙДИ "ТРИЦАТЬ КРИГИ"

Роман "Трицять криги" відомого українського письменника Михайла Шмайди привернув особливу увагу критиків та літературознавців. Юрій Балега назвав його "етапним твором"¹. Він підкреслив: "Справжня боротьба за реалізацію нових вимог розвитку української літератури Чехословаччини розпочалася після виходу з друку першого роману післявоєнної літератури українців Чехословаччини – роману "Трицять криги" Михайла Шмайди"². Цей твір став помітною віхою у творчості митця. Він водночасно відзначений критикою серед етапних здобутків української літератури Словаччини.

Тема роману – зображення життя українського села на Словаччині у післявоєнний період. Дія твору проходить в одному з таких населених пунктів, у період організації сільськогосподарських артіль у 1958 році. На великому життєвому матеріалі М.Шмайда показує, що колективне господарство не така вже й легка справа. Письменник вводить читача в гуцанину класових конфліктів, які мали місце в селі Камінний Грунок. Він стверджує, що без дисципліни та тверезого господарювання не може бути жодного успіху в тій складній справі. Не спродуючи і не прикрашаючи дійсність, автор намагається розкрити весь комплекс проблем та взаємозв'язків.

Ось як про це міркує М.Гиряк: "М.Шмайда під час застосування єдиних сільськогосподарських артілей жив на селі. Боротьбу за перемогу крупнотоварного способу виробництва він бачив, спостерігав. І сам був головою місцевого національного комітету села та членом сільськогосподарської артілі". Ніяк не дивно, що маючи хист письменника, він взявся показати підгірське українське село в 1949-1953 роках, тобто в період, коли під Бескидами, як і по всій Чехословаччині, пробивати собі дорогу артілі"³.

Читаючи роман "Трицять криги", ми переконуємося у значному зростанні художньої майстерності М. Шмайди. Передусім, завдяки таланту, невтомній самоосвіті, у романі письменника, як справедливо підкреслив Ю.Буча, "крапає

психологічна точність і художня вмотивованість та переконливість зображуваного, композиційна зладженість і довершеність твору"⁴.

Про що ж хотів розповісти М.Шмайда у своєму творі? Події, які змальовані тут, відбувалися в післявоєнний час по всій Словаччині. Місце дії – село Камінний Грунок. Саме воно стало ареною боротьби за колективне господарство. Утворення артілей – це були чи не найбільш гостра проблема селен у той час. Старі й молоді, багаті й бідні – всі задумувалися над новим ладом, над тим, чи буде якась користь із такого типу господарювання, де земля та худоба належатимуть громаді.

Гриндош, Чахла, Даремба, Козинський, Кліценко та інші є головними героями роману "Трицять криги". Усі вони є активістами на селі: Даремба – старий партієць, Козинський – окружний агроном, Чахла – голова місцевої організації партії, Кліценко – партійний інструктор. Здавалося б, вони повинні мати одну мету, виконувати одні завдання. Але всі ці керівники не знайшли спільної мови, серед них не було згоди, ти, зрештою, й не могло бути, бо кожен із них прагнув досягти своїх цілей. Селяни не вірили, що в артільному господарстві буде краще життя. Навіть ті, які згодилися вступити в "дружество", швидко побачили, що при такому господарюванні краще не заживеш.

Даремба мав багато землі та худоби і прагнув сам хазяйнувати. Ось як він відповів на запрошення вступити до артілі:

"Та я вам, хлопці, ось що скажу. Мені артілі не треба. Найліпше буде, коли кожен буде мати свою артіль і хай собі працює. Як той каже, партієць, то правда. І мій син воював за те. Але до артілі стати?.. Що там таке... – і махнув рукою. – Робити з тими, що ніколи, нічого не мали? А потім голодувати, як голодували в Росії, бо не було кому робити. Та того не буде! Я ще на голову не впав!..."⁵

Чахла хоч і чесний та відданий своїй справі, але через хворобу, кволість він не може дати належну відсіч своїм ворогам. Представники районної влади поставили завдання – за всяку ціну на селах заснувати артільні господарства. Кліценко та Чахла, найбільш досвідчені з селян, намагалися роз'яснити людям, що таке артіль: "– Коли ми будемо працювати раціонально і колективно, то буде спокій не тільки шлунку, але і на душі. А щоб це здійснити, товариші, біднота мусить зорганізуватися до купи. Залишити багачів, від яких

біднота залежала, коли гудла спину на їх землях, а хосен брав багач".

Проте, навіть бідняки не хотіли йти до артілі, тому що одних мучили сумніви, а інші боялися та підлепувалися до таких хазяїн, як Даремба та Скудина. Крім цього селяни бачили, що створена артіль – це безгосподарність, розгул, неробство. Тут усі, навіть її керівники, роблять, що хочуть, зовсім не піклуються про збрану в корівнику худобу, врожай, який гниє на полях. Головою артілі був обраний Андрій Ващак тільки тому, що він "наймолодший та найенергійніший", а те, що Ващак ледар і п'яниця, нікого не цікавило.

Михайло Шмайда добре дав зрозуміти, що при такому голові артілі та його помічниках Лопаті та Ганиничу і не могло бути результативним господарювання. Артіль, ще навіть не створена належним чином, уже була приречена на провал.

Агроном Козинський, хитрий і підступний, належав до організації Білої легії. Від керівників згаданої організації він отримував таємні настанови – завдати шкоди артільному господарству, передавати відомості про життя на селі. Треба сказати, що Козинський блискуче упорався зі своєю роботою. Він зміг задурити голову Ващаків та Лопаті, які мали агронома та великий авторитет. Козинський ставився до селян, як до рабів. Про презирство до бідняків можемо говорити, прочитавши такі рядки: "У кухні Матиняка, за столом, сидли вже досить підпиті: окружний агроном Козинський, Ващак, якому від горілки червоніли надіті мінки під очима, та Лопата, який топорив ноги. У кутку на столі світила тільки свічка, бо в лампі нафта якраз вигоріла.

– Дойймо, і підемо, бо там напевно нас чекають, – лестився Ващак біля Козинського, бо той сьогодні усіх їх вгощав.

– Ще встигнемо, най нас там почекають... Вони для нас, а не ми для них, не правда? – кліснув Козинський на Лопату, який згодився з ним, кивнувши головою".

А селяни зібрався на збори і мило не годину чекали своїх керівників, які й не думали поспішати. Щоб довести Козинському свою відданість, Ващак підписував йому всі документи, навіть не читаючи. Він не допускав критики, бо агроном повчав його і Лопату.

– Хлопці, будете матися добре. Лем правда, не смієте дагися хоч ким критикувати. Поставитися до кожного й нікого

не боїтися". Таким голова артілі й був: усіх лаяв, принижував і не хотів слухати.

Люди повинні були вступити в артіль цілком добровільно, а керівництво на чолі з Ващакком вдалося до різних хитрощів, щоб тільки селяни підписали заяву про їхній вступ до артілі.

Письменник підкреслює, що на початках колективного життя всюди владарювала жахлива безгосподарність: голодна худоба релла в корівнику, на полях стояв незібраний урожай. Картоплю спочатку не викопували з землі, бо не було розпорядження з окружного комітету, а потім картопля померла, частину викопали вже з-під снігу, а інша – залишилася в землі. Селяни побачили, що якщо не взяти необхідних заходів щодо організації праці, то невдовзі люди не будуть мати, що їсти. Письменник тонко окреслив у романі ту істину, що спільне майно – це нічисте майно. Тому й селяни відповідно ставилися до роботи в артілі. Вони зацікавилися на роботу, деякі взагалі не з'являлися, прищовали абияк, були раді можливості порозважатися.

Михайло Шмайда вводить у гушавину подій ще один персонаж – це новий голова окружного національного комітету Попрута Кар'єрист, якому влада закліпила очі, Попрута вимагас виконання наказів партії будь-якими способами. Для нього люди – раби, яких треба тримати в ланцюгу. Ось його думки щодо методів керування:

"Нам, товаришу, треба навести здорову дисципліну, а тоді і виконання планових завдань піде, і заснуємо нові артілі, і реакцію поженемо до чорта! Я кажу, щоб утримати дисципліну, треба неодмінно покладатися на силу, і тоді тебе будуть поважати. А це, товариші, факт! Здобути міць – не жити без зброї, бо тоді ми пропали. Але коли люди будуть відчувати, що ти знаєш їхні слабості, будуть тебе боїтися, тоді скоріше побудуємо соціалізм. Як бачимо, Попрута – типовий представник тоталітарної системи. Він добре знав, як треба будувати сталінський соціалізм, будувати на залюванні людей.

Своєю проблематикою, твір М.Шмайди схожий на роман Андрія Головка "Бур'я"⁶⁵. Але, на нашу думку, український письменник Словаччина показав перехід селян до колективного господарювання більш реалістично, в усій складності та гостроті.

Крім болочого періоду колективізації, М.Шмайда показав ще одну проблему того часу – зміну віросповідання. Після 1945 року в Словаччині велася політика невід'ємна від політики

Радянського Союзу. Вона мала вплив на всі ланки суспільно-морального життя. Саме тоді й почалося насадження людям силою російського православ'я. Селян відривали від віри предків, палюжили їхні святині. Письменник прекрасно показав, як люди ставилися до цієї акції Голова місцевого національного комітету Петро Гавинчик так пояснював селянам: "Газдове? Як знаєте, по всій нашій країні проходять православна акція, яка має, повідамо, організувати всіх членів – греко-католиків, а гейже, які більше не хочуть визнати римського папу. Ми, даймо тому, не є католиками римськими, але, як той каже, греко-католиками. Отже, також належимо до Риму. Але ми тепер хочемо бути православними. Отак говорили від імені народу, навіть не питаючи його думки. А люди сперечалися.

"– Нам не треба пивної віри!

– Нам добра наша ушатська віра, у якій родились ми й жили ваші батьки...".
Насильницька зміна віросповідання теж, звичайно, не могла позитивно вплинути на морально-психологічний клімат села.

У романі "Трицять криви" знаходимо й цілий ряд морально-етичних проблем. М.Шмайда покаже аморальність жінки Козинського, Енна, яка ніколи ні в чому собі не відмовляла, не відзначалася чесністю та вірністю. Вона з погордою ставилася до односельчан, для неї жінки – "зателепані баби". Хіба може вона, Енна, зокреанська гостя, мати щось спільне з тією голодою? Розумна, випукана Енна без мук совісті зраджує своєму чоловікові. Вона навіть не задумується над тим, що своєю поведінкою стоїть на куди нижчому рівні, ніж прості селяни.

Багач Скудина вражає своїм жадливим ставленням до рідної сестри. Вона тяжко хвора й не може працювати, тому на неї не дають харчових карток. Почувши, що не отримає на сестру картки, Скудина обурено крикнув:

"– Та тоді викину її до кучі, най здохне!"

Скудина був злий на сестру, а вона боялася його, як вогню. Ось, як він скаражить жінці:
"...Землю беруть, а тепер уже й харчові картки не дали нам, а їй – тільки на цукор. Мусимо терпіти, бо чортиня живе з нами. А я вже не раз казав чортині: забирайся до сипанчика. Але вона, – та де! Сидить, як чорт на гірї. А тепер маєш. Корми її та обходи ополоха свого!"

Так людина, яка була однією з найбагатших у селі, ставилася до рідної сестри, як до найзалежлішого ворога, жадуючи для неї крихту хліба. Письменник показав тут втрату елементарних людських цінностей.

Михайло Шмайда в своєму романі звернувся й до теми любові, взаємини молодих людей. Ірина Чакля та Андрій Лозиняк палко кохають один одного, але на заваді їх щастю виникають забобони нерівного шлюбу. Мати Ірини бажає для своєї одинички багатого чоловіка, гадку "на все село". Чаклиха не розуміє, що дочка її любить Андрія, бідного, але чесного, працьовитого хлопця. Вона здатна зробити з Іриною посміховище на все село, приректи її на страждання, якщо дочка не послухається матері.

"Та нащо я тебе годую! Щоб ти волочилася по ночах, як сука, із тим копиляком! Йой, поразить тебе, та ще поразить!"

Але Ірина добре знала, що тільки з молодим Лозиняком буде по-справжньому щаслива. Вона роздумувала: "Буду тепер ще більше його любити й помагати йому боротися проти чти. Двічі буду його любити, бо він прагне правди!". Сильна духом Ірина не скорилася матері. Вона зуміла вистояти на шляху до свого щастя.

Як бачимо, в романі "Трицять криви" М.Шмайда накреслив цілий ряд проблем, які намагався вирішити разом із героями свого твору. Це і виникнення артілей, становлення колективного господарства – одне з найбільш важливих проблем того часу, і зміна віросповідання, морально-етичні проблеми, проблема праці. М.Шмайда зобразив багатопланову картину життя українців Східної Словаччини. Не можна сказати, що автор роману художньо повновагомо і переконливо реалізував усі проблеми, якими в творі жили його герої. Однак, зважаючи на суспільство – політичні умови, за яких писався роман, можна говорити про велике значення його для розвитку української літератури Словаччини і історії української літератури взагалі.

¹ Bača Juraj. Podmienky rozvoja ukrajinskej literatury v Československu po roku 1945. - Vysokoškolske učebné texty - Univerzita P.I.Šafarika v Košiciach. Filozofická fakulta, 1990. - С. 100.

² Там же. - С. 98.

³ Гиряк М. За ідейну і художню правду, проти перекручень // Дукля. – Прашів, 1960. – № 4. – С. 107.

⁴ Бача Ю. Проза // Література чехословацьких українців. 1945-1967. Проблеми й перспективи – Словачьке педагогічне видавництво в Братиславі. Відділ української літератури в Прашаві, 1968. – С. 78.

⁵ Шмайда М. Трицять критик Роман. – Братислава: Словачьке видавництво художньої літератури, 1958. – С. 12. Далі будемо посилатись на це видання, вказуючи у дужках тексту сторінку.

⁶ Головка Андрій. Бур'ян Роман. Твори в двох томах. – Т.І. – К.: Наукова думка, 1986. – С. 122-279.

В.С.Федюшиненко.

Проф. Іван Гранчак у крайовій історіографії, або: Його висвисав до роботи час

Проф. Іван Михайлович Гранчак – видатний історик сучасності, звичайно, сучасності крайової, в якій він жив і творив, спостерігав і роздумував, це також і видатний педагог, що віддав рідному університетові усе свідоме життя, де вчався і де став високопрофесійним фахівцем; це й непересереджений організатор як наукових конференцій, так і краєзнавчих видань; це генератор історіографічних ідей. Одне слово, проф. Іван Гранчак є провідним крайовим істориком другої половини ХХ-го віку, які б нові кадри і мислители йому ж не підростали в Ужгороді, в університеті (а все не так чи інакше його учні, його минулі студенти). Проф. Іван Гранчак – це й комунікабельна людина, яка однаково уміла говорити з академіком і простим чоловіком, бо і сам він є вихідцем з простої галицької родини.

У некролозі проф. Івана Гранчака названо "патріархом закарпатської школи істориків ХХ століття"¹. І це абсолютно точно. Відли різні вітри. Можна по-різному ставитися до багатьох крайових видань, які вийшли по Другій світовій війні на Закарпатті, до яких прямо причетна рука вченого, чимало з них не просто потребують коректив, а й не витримали іспиту часом, – але ці праці наразі були єдиним джерелом для фахівців і вчителів, любителів і професіоналів суміжних наук та працівників культури, літератури, мистецтва. По них вивчалася історія краю на окремих його відрізках дороги.

Завтра будуть написані нові книги з історії краю, і вони, деякі, написані вже його колишніми студентами, зараз провідними вченими, як проф. Михайло Болдижар, проф. Дмитро Данилюк, проф. Михайло Тиводар, проф. Микола Вегеш, проф. Іван Поп, проф. Іван Мацдрік та інші, багатьма доцентами і просто вчителями історії, як Юрій Мудра, або краєзнавцями, як Людвиг Філіп. Це поступ життя, коли історія викликає істориків, літописців життя, а новий час завжди підкорює творене вчора. А те, що буде написано про край післязавтра також у перспективі буде дещо скориговане. Навіть геніальний Михайло Грушевський, вчений, що присутній в українській